

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 811.161.2'374.2:81'276](049.32)

ЗНАЧЕННЯ РЕПРЕСОВАНОГО «СЛОВНИКА ДІЛОВОЇ МОВИ» СЬОГОДНІ

Рецензія на: Дорошенко М., Станіславський М., Страшкевич В.

Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія.

Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. XVI, 248 с. Репринт з видання 1930 р.

(Серія «Словникова спадщина України»).

Оксана Даскалюк,

кандидат філологічних наук, доцент,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Словникарство завжди було важливою частиною мовознавства, оскільки через кодифікування слів певної мови сприяло збереженню її лексики, загальної або галузевої. Словники – невід’ємна частина всіх етапів становлення та розвитку мови. Певною мірою це і засоби впливу на її лексичні зміни через вилучення чи заміну частини лексики, що відбувалося в українській мові з 30-х років минулого століття, а також джерело відродження питомої лексики, що спостерігаємо зараз. Важливість лексикографічного надбання 20-х років минулого століття українці відчували після набуття Україною незалежності, коли постало питання про відновлення термінологічної бази різних наук, діловодства. Тоді їй знадобилися праці 20-30-х років ХХ століття і своєю термінологічною базою, і принципами укладання словників. «Словник ділової української мови. Термінологія та фразеологія» - один із збережених словників «золотого періоду» термінотворення. Для сучасного українськомовного користувача ця праця корисна і добром перекладів з російської канцелярської мови, і наявністю синонімів до сухих канцеляризмів, і правописом, оскільки деякі тогочасні риси орфографії (які фіксували особливості української мови) лише недавно повернулися до широкого вжитку (хоча б назва Словника – Проект). Ця лексикографічна праця має зацікавити тих мовців, які прагнуть очистити своє мовлення від росіянізмів, суржиків, які дбають про українськомовне звучання документів.

Ключові слова: ділова мова, фразеологізми, термінологія, слововжиток.

Daskalyun Оксана. The Meaning of «Dictionary of Business Ukrainian» Today. Review by: Doroshenko M., Stanislavsky M., Strashkevich V. Dictionary of Business Language. Terminology and phraseology. Kiev: Dmitry Burago Publishing House, 2018. XVI, 248 p. 1930 Reprint (Dictionary of Ukraine Heritage Series).

Lexicography has always been an important part of linguistics, because by codifying the words of a particular language, it facilitates recording and regulation of its vocabulary, general or sectoral. Dictionaries are an integral part of all stages of language formation and development. They can affect language by removing or replacing some of the vocabulary as it happened to the Ukrainian in the Soviet time. However dictionaries can also be a source of revival of the vocabulary as we observe it in Ukrainian language now. The importance of the lexicographic heritage of the 1920s was acknowledged by Ukrainians after Ukraine gained independence and a demand appeared on renewing Ukrainian terminology in science and civil service. Then the works from the 20-30s of the last century, containing terminological base and the principles of vocabulary compilation, were brought to a spotlight. «Dictionary of Business Ukrainian. Terminology and Phraseology» is one of the saved dictionaries from the «golden times» when Ukrainian was thriving and new terms were introduced to it in large numbers. For a modern Ukrainian speaker, this book can be useful to find translations of terms known from Russian bureaucracy, synonyms for terminology in civil service, and to perform spell checks, as some of the spelling features from the 1920s (which captured the peculiarities of the Ukrainian language) have only recently returned to common use (e.g. the name of the Dictionary - «Proyekt»). The vocabulary might attract attention of those Ukrainian speakers who seek to clear their language from «Russianisms» and «surzhik», and who want to see correct Ukrainian in their documentation.

Keywords: business language, phraseologisms, terminology.

Серія «Словникова спадщина України», розпочата 2016 року Інститутом української мови НАН України та Інститутом мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України разом з Видавни-

чим домом Дмитра Бураго, повертає з небуття ціннісну спадщину українського словникарства, знищену сталінським режимом у 30-х роках минулого століття. Ті видання містили в собі

величезну кількість випадків українськомовного слово- і термінокористування, що було наслідком титанічної праці як мовознавців, так і науковців різних галузей над унормуванням української термінології, яка щойно почала відновлюватися після сторіч заборони. Те ж стосувалося й української ділової мови, яка поступово поверталася в діловодство, беручи на себе вже призабуті функції державотворення. Словники того часу важливі як для відновлення тогочасних моделей словотворення, так і для збагачення сучасних лексикографічних праць.

Українська мова повернулася до діловодства лише з набуттям Україною незалежності. Але й сьогодні в діловому мовленні залишаються кальки з російської мови, заміна яких подеколи спричинює істотні труднощі для держчиновників. Так само тривала русифікація чи не найбільше зачепила офіційно-діловий стиль, наповнивши його чужими для нас лексемами та зворотами. Саме для тих, хто працює над очищенням цієї ділянки функціонування української мови, і стане в пригоді перевиданий словник. Використання рецензованої лексикографічної праці не лише збагатить ділове мовлення, а й дозволить урізноманітнити «суху» мову ділових паперів.

Запропонований словник цікавий для дослідників тим, що ілюструє, як його укладачі утворювали, підбирали українські відповідники, спираючись суто на українськомовну базу, використовуючи українські словотвірні моделі. Теперішнім користувачам української в діловодстві цей словник знадобиться під час вирішення сумнівних мовних ситуацій, коли доводиться вибирати між скалькованою формою з російської мови та суто українською. Цікавою є статистика Інтернету: перевидана праця стоїть на першому місці в пошукових системах, а це ще раз засвідчує актуальність виходу репринтного видання.

Починається Проект «Словника ділової мови» передмовою, у якій розкрито поняття «ділова мова» та надано перелік складників, на основі яких і вибудовано структуру Словника. Також описано вид лексики, який було включено до цієї лексикографічної праці, наприклад, сюди було внесено «такі загальні слова, що не мають спеціально-термінологічного значення навіть у сполученні з іншими словами, але вельми часто вживаються в діловій мові й стали притаманними діловій мові словами...» (5-6 с.). Укладачі пояснили принцип відбору російських слів, які сформували канву Словника, зауваживши, що уникали тих компонентів, які стали надто застарілими або передають чужі для українців суспільні стосунки. За рамцями праці залишилися і такі новотвори перехідної доби, які було «механічно перекладено» з російських відповідників, як-от: «завдяки», «відносно»,

«достатньо», «відносини» тощо (6 с.).

Цікавим є підхід до підбору відповідників до інтернаціональних термінів. Погоджуючися з їхньою важливістю, автори Словника зазначають, що за наявності влучного українського перекладу включали і його до словникової статті. До речі, саме підбір синонімів до великої кількості термінів та їх слововживань і є однією з важливих функційних рис рецензованої праці. Завершує передмову перелік джерел, використаних під час укладання Словника, – доволі ціннісна, на наш погляд, бібліографічна інформація.

Проаналізуємо особливі, з погляду сучасного мовця, переклади, наведені у Словнику. Уже згадувані інтернаціоналізми часто мають українські відповідники, які зазвичай і йдуть першими: *автограф* – *власнопис (-су)*, *власноручне письмо, автограф (-фу)*; *атмосфера (середовище)* – *оточення, атмосфера*; *артиллерист* – *гарматник (-ка), гармаш (-ша), артилерист (-та)*, *делегат* – *відпоручник (-ка), делегат (-та)*, *цирюльня* – *голярня, цирюльня*; *репресивный* – *примусовий, репресивний*, хоча буває і навпаки: *букенист* – *букініст (-та)*, *старокнижник (-ка)*, *абонент* – *абонент (-та)*, *передплатник (-ка)*, *адвокат* – *адвокат (-та)*, *(судовий)* – *оборонець*. Буває, що іншомовне слово в українському варіанті відсутнє: *дюйм* – *цаль (-ля)*.

Пізнавальним буде Словник і для вивчення правописних норм, які сьогодні відновлюють в сучасній українській мові (щоправда, не всі), його статті можуть слугувати прикладом орфографії тих часів. Отож там зафіксовані такі особливості (з погляду теперішніх мовців): м'який л: *бланк* – *блянк*; *галантерейный* – *гальянтерійний*, *запломбировать* – *запломбувати*; правопис складних слів: *во-первых, во-вторых, в-третьих* – *перше, друге, третє*; *поперше, подруге, потретє*; *не взирая на то, что* – ... *не зважаючи на те, що*; постійно маємо -и в родовому однини іменників жіночого роду третьої відміни: *взаємности, звичайности*; дифтонги: *диагноз* – *діягноза*; *пауза* – *павза*. Доволі часто укладачки Словника, творячи прикметники, надають перевагу присвійним формам (такий спосіб словотвору знаходимо в різних галузевих словниках того часу, наприклад, математичні: *кубовий, пірамідовий, мільйоновий*): *бюджетный* – *бюджетовий, бюджетний*; *паспортный* – *паспорттовий, паспортний*. У Словнику дотримано словотвірних норм, про які згадував С. Караванський, щодо складних слів з основою -вод: *рыбовод* – *рибник садовод* – *садівничий*.

Усі російські лексеми із суфіксами -ющ, -щик, -ш замінені словами, утвореними за українською словотвірною моделлю (хоча у передмові трапляються слово трудящих (6 с.): *выдающий* – *видавач (-ка)*, *выигрывающий* –

вигравач, викупицьк – викупник; выпускающий – выпускацьк; гардеробщик – гардеробник, докторша – лікарка, часовицьк – годинникар, тяжущийся, -щаяся – позовник, позовниця. Щодо фемінітивів, то їхня фіксація в основному залежала від наявності жіночого роду в російському слові: *ассистент, -ка – асистент (-та), асистентка*; а от до *аспірант, доцент* фемінітиви відсутні. Цікаво, що слово *экзаменатор* не лише перекладено питомо українським словом, а й до нього додано фемінітиви: *іспитувач, іспитовець, іспитувачка, іспитовицьк*.

У Словнику маємо багато слів, які сьогодні мовці не вживають або вживають з іншим значенням, хоча деякі з них варто було б повернути до активного вжитку: *безотлагательный (о деле) – негайний, невідкладний, пильний; беззаконие – беззаконня, беззаконство, безсуддя; бумажник: 1) (для бумаг) – портфелька; 2) (бумагопродавец) – папірник (-ка); близорукость – короткозорість (-рости), низькоокисть (-кости); благонадежный – певний; високосный (о годе) – переступний, бісектовий; включительно – долучно; вменимость – всудність; выходец – виходець (-дня), виходець (-ка); гласность – вселюдна знаність, привселюдність.* До слова «вежливость» першим йде українське «чемність», *досрочный – передтерміновий, завод – виробня; заверитель – посвідник.* Звісно, що рамці (теж активно вживане у Словнику) статті не можуть вмістити всіх випадків слововжитку. Хочемо зупинитися на слові «член» (о лице участвующем в чем-либо), попри відсутність в російському варіанті фемінітиву, маємо його в перекладі, але у всіх спловосполуках його замінено іншими словами, як: *член клуба – клуб'янин, клуб'янка; член академии наук – академік; член ассоциации – спільник (-ка), спілчанин (-на); (о женщ.) – спільниця, спілчанка.* Саме слово перекладено: *член, членкиня, членка.* Важливим для сучасних діловодів є речення про обов'язкову присутність усіх учасників зборів: *явка всех членов*

президиума обязательна: а) бути всім учасникам президії неодмінно; б) повинні прийти всі учасники президії неодмінно (в останньому реченні маємо подвоєну вимогу: повинні, неодмінно). Хотіли б зупинитися і на перекладі слова «цель». У деяких реченнях його замінено підрядним реченням мети зі сполучником «щоб», а в інших – словами «мета», «потреба». Усі ці випадки слововживання будуть корисними для укладачів посібників з культури української мови та ділової української мови, бо доволі часто в мовленні посадовців з ними трапляються помилки.

Не можемо пояснити словосполучення: *являются по начальству – являться начальству.* Це єдиний випадок вживання дієслова «являться» у перекладі, в інших словосполуках його замінено. Маємо заувагу до перекладу *служащий не явился по болезни – службовець не прийшов, бо хворий* (усе ж таки сполучник «бо» є розмовним). Ось іще випадок перекладу, у якому сучасні мовці часто помиляються: *в 1917 году – тисяче дев'ятсот сімнадцятого року.* Заміна прийменникових сполук: *в квадратных метрах – квадратними метрами; за исключением – окрім, вилучивши, при жизни – за життя.* Словник багатий на різні стійкі словосполучення (фразеологізми), деякі вже незрозумілі сучасному мовникові: *набить руку – наламати руку, работа с задержками – гаяна, гальмована робота (замедление перекладено як гаянка), письмо заказное – забезпечений лист,* інші є прикладом тогочасного слововжитку: *нужен глаз – треба (потрібно) догляду, вести журнал – писати журнал* тощо.

Короткий огляд Словника показав, що це вагомий лексикографічний набуток, корисний не лише мовознавцям, а й держчиновникам, юристам, політикам, громадським активістам. І ще одна напрощуд важлива функція цих репринтних видань – повернути із забуття імена тих, хто вершив українську мову в далекі 20 – 30-ті роки минулого століття.